

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

המנהג לשהות על יד נרות החנוכה

פוסקים כפי שנביא להלן, ובספרי מאורי החסידות זי"ע האריכו למעניתם בדברים נשגבים בחשיבות המנהג וכן בסגולת ההסתכלות בנרות חנוכה, ולחביבותא דמילתא אפתח תחילה ברמז שמצאתי למנהג מתוך הסוגיא ד'כתבה', בסוגיא דחנוכה במסכת שבת, מתוך דברים שכתבתי בבכורות, כאשר מעיקרו של חג הוא כמו שנהגו לסלסל ולפלפל בסוגיא זו בימי החנוכה, אחר שאין לחג זה מסכת בפני עצמה.

חידוש הרי"ף שלאחר שדלקו כשיעור מותר לכבותם או להשתמש לאורם

הגמרא (שבת כא:) מקשה על הסוברים שאם אחר שהדליק נרות חנוכה כבו הנרות 'כתבתה אין זקוק לה' להדליקה שנית, ממה ששינוי דמצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, מאי לאו דאי כבתה הדר מדליק לה, ומשינוי לא, דאי לא אדליק מדליק, אי נמי לשיעורה, ע"כ. והיינו שהמקשה היה סבור שכוונת הברייתא היא שעד שתכלה רגל מן השוק אם כתבה זקוק להדליקה שוב, ותרצה הגמרא, שלעולם כתבה אין זקוק לה, וכוונת הברייתא היא לקביעת זמן ההדלקה, שאם עדיין לא הדליק, רשאי להדליק עד הזמן שתכלה רגל מן השוק, או לומר שצריך ליתן בה שיעור שמן כדי שידלק הנר במשך הזמן משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק.

המשך בעמ' ד'

בבית אבי נהגו שבכל לילות החנוכה לאחר הדלקת הנרות, ישנו כל בני המשפחה על יד הנרות כדי להודות ולהלל, לשיר ולזמר שירות ותשבחות, על הניסים ועל הנפלאות. רציתי לשאול אם מנהג זה הוא מעיקר הדין או הידור בקיום המצווה, או שמא זהו מנהג בעלמא, כי לפעמים אנחנו ממהרים לצאת מהבית, לכן רצינו לשאול האם יש מצוה או מקור למנהג לשהות על יד הנרות בזמן שיעור ההדלקה במשך חצי שעה.

תשובה:

על דבר המנהג שאנו נוהגים בו, לשהות אצל הנרות לאחר ההדלקה, הנה בפוסקים (שו"ע או"ח סי' תרע ס"א) מצינו מנהג שנים אינן עושות מלאכה בעוד הנרות דולקים, שאף מנהג זה אין לו מקור בגמרא וגם לא בספרי הגאונים, והוא החל להתפשט בתקופת הראשונים שדנו אודותיו, כמו שהוכיח החיד"א (פתח עינים שבת כא.). שחומרא זו שהחמירו הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד הנרות דולקות נעשה בדורות האחרונים. ולהלכה פסק השולחן ערוך (שם) שאין להקל לנשים, משום דברים המותרים ואחרים נוהגים בו איסור אין להתיר בפניהם (ט"ז סק"ב).

אמנם לעניין לשהות על יד הנרות במשך חצי שעה המנהג אינו מוזכר בגמרא ובפוסקי ההלכה הרמב"ם הטור והשו"ע, אך נמצאו לו כמה מקורות בדברי כמה

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

הדליק במקום שהרוח נושבת בו

אני נוהג להדליק את נרות החנוכה בפתח הבנין שבו אני גר על פני הרחוב, לילה אחד מיד לאחר ההדלקה כבו לי הנרות, התבוננתי וראיתי שקופסת הזכוכית שבתוכה אני מדליק קצת נשברה והרוח שנשבה היא זו שכיבתה אותם. האם יצאתי ידי חובתי בהדלקה זו או שעלי לחזור ולהדליק?

ת. לא יצא ידי חובתי. ויש לחזור ולהדליק לא ברכה במקום שאין הרוח שולטת בו.²

הדלקת נרות סמוך לעלות השחר

באחד מלילות החנוכה חזרתי מחו"ל והטיסה התעכבה בכמה שעות. לאחר שבאתי הביתה והכנתי את המנורה ראיתי שבעוד עשרים דקות יעלה השחר. האם מותר לי להדליק בברכה על אף שהנרות לא יספיקו לדלוק חצי שעה בלילה?

ת. יכול להדליק בברכה³, אך יש להקיץ שניים מאנשי הבית שיהיו נעורים בעת ההדלקה, כדי שיתפרסם הנס על ידם⁴. ואם מדליק לבדו או שאינו יכול להעיר את בני ביתו ידליק בלא ברכה, והרוצה לברך אין מוחים בידו⁵.

הדלקת הנרות בבית אבות קודם שקיעת החמה

אני אחראי על ההפעלות הרוחניות באחד מבתי האבות בארץ, הזמן הנוח ביותר להדלקת נרות חנוכה עם הקשישים הוא קודם שקיעת החמה, השאלה היא האם ניתן להדליק בזמן זה?

ת. לכתחילה אין להדליק קודם שקיעת החמה, מלבד בערב שבת⁶. אם אין שום אפשרות אחרת, אפשר להדליק מפלג המנחה⁷, אך צריך שיתן שמן בנרות כדי שידלקו עד חצי שעה לאחר השקיעה⁸.

המשך בעמ' ב'

1. כן כתב הרי"א (הלכות חנוכה אות ג), והובאו דבריו להלכה בשלטי הגיבורים (שבת עמ' כה) ובב"ח (סי' תרעב ד"ה כתב) ובכנסת הגדולה (סי' תרעב הנ"ל אות ג) ובמג"א (שם סי' יב) ובט"ז (שם סי' ק) ובפר"ח (סי' תרעב ס"ב) ובמשנה ברורה (שם סי' כה). ובטעם הדבר שקי"ל (סי' תרעב ס"ב) 'כתבה אין זקוק לה', כתב הרי"א שהוא כמי שלא נתן בה שמן כשיעור כיון שהדליקה במקום שאינה יכולה לעמוד. אמנם יש לציין שהגאון רבי שלמה קלוגר (האליף לך שלמה או"ח סי' שעה) הוכיח מהגמרא (סוכה כג.) שאם הנר יכול לדלוק מחמת עצמו ורק מחמת הרוח אינו דולק, אזלינן בתר שעת ההדלקה ויצא ידי חובתו ואינו צריך לחזור ולהדליק.

2. כן כתב הכנסת הגדולה (שם) שאינו חוזר ומבדיל ולפי שכבר קיים מצות ההדלקה, וכתב שכן נראה מדברי הרשב"א (שירת, ח"א סי' תלט), והט"ז (שם) והפמ"ג (סי' תרעב משבצות זהב סק"י) כתבו שלא יברך לפי שאין זה ברור שיכבה, וכמו במדליק בשמיים שאינם נמשכים אחר הפתילה, שאם כבו שחזור ומדליק בלא ברכה, וכן הביא השער הציון (שם סק"ל). וראה בשו"ת יביע אומר (ח"ד או"ח סי' נב) שכתב שלפי טעם זה

שעומד פחות מחצי שעה קודם עלות השחר, מכל מקום כל זמן שאור הנר מאיר אפילו שהוא אחר עלות השחר יש פרסום הנס בכך. 4. משנה ברורה (שם), כיון שעיקר פרסום הנס הוא לבני הבית צריך שיהיו נעורים כשמדליק, ואם הם ישנים ידליק בלא ברכה. ובשער הציון (סי' יז) הביא מהחמ"ד משה שאם נאנס ולא הדליק עד שישנו כל בני הבית, יקיץ שנים או שלשה מהם וידליק בברכה. אמנם בכף החיים (סי' כז) הביא מהבן איש חי (פרשת וישב אות ז) דסגי בשנים נעורים.

5. במשנה ברורה (שם) הביא מהמגן אברהם (שם סק"י) והדורח החיים (סי' קפ ס"ב) והחיי אדם (כלל קנ"ד סי' ט) שאם אין בני ביתו נעורים ידליק בלא ברכה. ובשער הציון (שם) הביא מהחמ"ד משה שאף שלכתחילה ראוי לפרסם ההדלקה בפני רבים, אם אין לו אנשים או שאינו יכול להקיץ את בני ביתו ידליק בברכה, ולא גרע זה ממי שגר לבדו בין נכרים שמדליק בברכה לכולי עלמא. וכתב השער הציון שלמעשה ראוי שלא יברך דספק ברכות להקל, ומכל מקום מי שעושה כחמ"ד משה אין מוחים בידו. 6. הראשונים נחלקו בדיון זה, לדעת הר"ן (שבת

נראה שדוקא כשהדליק במקום שספק אם יכבה הנר מהרוח אינו חוזר ומבדיל, אבל אם הדליק במקום שהוא ודאי שתכבה הרוח חוזר ומדליק בברכה. אך דעת הפרי חדש (שם) והגן המלך (סי' מ) שבכל ענין חוזר ומדליק בברכה, וכן הביא הגאון מהר"ם באנעט (סי' תרעג). אולם להלכה נראה שבכל ענין ידליק בלא ברכה וכפשוטו דברי האחרונים והמשנה ברורה (סי' תרעב ס"ק כה) שלא חילקו בזה.

3. דעת המהרש"ל (שו"ת סי' פה) שאחר חצות הלילה אין לברך. אולם מלשון השו"ע (סי' תרעב ס"ב) שכתב: 'עבר זה הזמן ולא הדליק, בחוץ והיה והולך כל הלילה'. נראה שאין חילוק ויכול להדליק ולברך עד עלות השחר ממש. וזה על פי שיטת הטור שהזמן שנתנו חז"ל להדלק הוא דוקא בזמנם שהיו מדליקים בחוץ והיה פרסום הנס לבני רשות הרבים, אבל בזמננו עיקר פרסום הנס הוא לבני הבית, ולכן אפשר להדליק אף לאחר צאת הכוכבים. וכן הביא המשנה ברורה (סי' יא) מהמגן אברהם (סי' ק) והפרי חדש (סי' כג) שכל זמן שבני ביתו נעורים יכול להדליק בברכה אפילו עד עלות השחר. ובשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' תסס) ביאר שאף

קריאת ספר לאור נרות החנוכה

כאשר נר השמש דולק על יד נרות החנוכה, האם מותר לקרוא בספר לאור כל הנרות או רק לאור נר השמש?

ת. כשקורא רק לאור נר השמש, מותר לקרוא לאורו⁹. ומכל מקום ראוי להחמיר שלא להשתמש בתשמיש מגונה כנגד אור השמש¹⁰. אך כשלצורך הקריאה משתמש גם באור נרות החנוכה נחלקו האחרונים¹¹, וראוי להחמיר בזה¹².

כיבוד אורח בהדלקת הנרות

אני מתגורר בלונדון. זה עתה נודע לי שבאחד מלילות החנוכה אזכה לארח בביתי את מורי ורבי ובני ביתו, בדרכם לארץ ישראל. נראה לי שאין זה מכבודו של מורי ורבי שאדליק את נרות החנוכה במקביל אליהם, וכל שכן שלא להדליק בפניו ולקבל ממנו השתתפות אכסנאי בפרוטה. שחבתי לעשות את ההפך, ולכבד את מורי ורבי להדליק במנורה הגדולה שלי, ואני אשתתף עימו בפרוטה. האם אוכל לעשות כן?

ת. בעל הבית יקנה חלק מהשמן והפתילות לרבו¹³, וימנה אותו להדליק בשליחותו¹⁴, וכן יכוון לצאת בברכות ההדלקה של רבו¹⁵. אמנם אם הרב נמצא בדירה מיוחדת, באופן שאין בזה זילותא לרבו, וודאי טוב שידליק לבדו בביתו בברכה¹⁶.

מאכל שלא היה מוכן בשעת הברכה

ישבתי במסיבת חנוכה, בירכתי על לביבות תפוחי אדמה [-לאטקעס] שהיו על השולחן ואכלתי. לאחר מספר דקות הכינו כמות נוספת של לביבות והגישו לשולחן. הסתפקתי האם הברכה חלה גם על הלביבות הנוספות, מאחר

והן לא היו מוכנות בשעת הברכה הראשונה. מהו הדין?

ת. אין צריך לחזור ולברך¹⁷.

חיוב סומא בהדלקת נרות חנוכה

סבי שיחיה איבד בתקופה האחרונה את מאור עיניו רח"ל. רציתי לברר האם הוא יכול להדליק נרות חנוכה בברכה, וכן האם אשתו נפטרת בהדלקתו או שעליה להדליק בנפרד?

ת. האחרונים נחלקו האם סומא מחויב בהדלקת נרות חנוכה¹⁸, ומשום כך לכתחילה ראוי שאדם אחר הדר עמו בבית ידליק, ובכך יצא הסומא ידי חובתו¹⁹. אם אין שם אדם אחר ידליק הסומא בעצמו, ולא יברך את הברכה 'להדליק נר חנוכה'²⁰, אך את הברכות 'שעשה ניסים' ו'שהחיינו' יכול לברך²¹.

תמלול הספדים בחנוכה

לצורך פרנסתי אני עוסק בתמלול שיעורים ושיחות של דרשנים ומגידים. לאחרונה קיבלתי עבודת תמלול של מאות הספדים שנאמרו על גדולי ישראל זצ"ל. לקראת ימי החנוכה הקרבים התעוררתי לשאול האם מותר לי לשמוע ולתמלל את ההספדים הללו בימי החנוכה האסורים בהספד?

ת. מותר, כי אין הכוונה כלל לשמוע את ההספד, ואינו מתעצב על ידי זה²².

שימוש בחנוכייה מגנת בחנוכה

אני רוצה לייבא לקראת חנוכה 'חנוכייה מגנת' - זו חנוכייה לילדים או אנשים שמדליקים בנרות שעווה. החנוכייה תגיע עם נרות

מיוחדים שבתוכם עובר תיל נחושת דקיק, מיד אחרי שהלהבה אוצות בפתילה מתחיל התיל להתחמם ובטמפרטורה מסוימת הוא סוגר מעגל בתחתית הנר והחנוכייה 'מתחילה לזמר'. הנרות ידלקו כשעה, האם יש דברים בהלכה שצריך לקחת בחשבון לפני הייצור?

ת. יש להקדים כי נר העשוי משעווה הוא פחות מהודר, אך עדיין חנוכייה זו מיועדת ככל הנראה לילדים ולמי שמתקשה להסתדר עם שמן. הנושא שראוי לדון בו, האם מאחר שמה שמפעיל את המנגינה, הם הנרות עצמם, שמא זה נחשב הנאה מנרות החנוכה. או שהיות שההנאה של הניגון אינה מגיעה מהנרות, אין כאן אלא השתמשות בנר ולא 'הנאה מנר חנוכה' וכשהשתמשות אינה בדרך ביזיון והיא גם נעשית ממילא מכוח פעולה שנצרכת לעצם הדלקת הנרות. ולדינא נראה שאין חשש²³.

חנוכייה שמדליקים אותה בנקודה אחת ואז נפתחת ומתיישרת

מלבד החנוכייה המנגנת שברצוני לייבא, קיבל הצעה לייבא 'חנוכייה נפתחת' - זהו נר בצורת פרח שמדליקים אותו באמצעו ונפתח לשמונה 'עלים' שעל כל אחד פרח (מצורת תמונה). שללתי את הרעיון, מאחר שצריך להדליק דוקא בשורה אחת ישרה ולא בעשויה כגורן. אך היצרן הסיני טוען שזו בעיה הנדסית והוא חושב שעד

ההדלקה או על ראית הנרות, אלא תקנו את ברכת 'שהחיינו' על עצם היום של חנוכה, ואת ברכת 'שעשה ניסים' כדי להודות על הסגולה שהתחדש בכל יום, ורק לכתחילה הסמיכו אותם לזמן הדלקת הנרות. ואף שלהלכה אין ההכרעה כדברי המאירי, מכל מקום כיון שהמשנה ברורה (סי' תרע"ז סק"ג, ובסי' תרצ"ב סק"א) הביא את דבריו ולא דחאם לגמרי, אפשר לצרף את שיטתו להדעתו הנ"ל סומא מדליק בברכה מעיקר הדין.

22 ימי החנוכה אסורים בהספד ותענית כמבואר בשו"ע (סי' תרע"א), וראה בחת"ס (שו"ת אורח סי' רח, ובחידושי הגהות על הש"ס מגילת ו) שכתב שיש חיוב מהתורה לעשות בכל שנה זכר לנס שאירע לעם ישראל, ולכל הפחות לאסור באותו הזמן הספד ותענית. אכן הקלטה של הספד אין לה דין הספד, אך מכל מקום מובא בשם הגרי"ם אלישיב שאסור לשמוע הקלטות של הספדים בחנוכה ובשאר זמנים האסורים בהספד כיון שזה מביא את השומע לידי צער ויגון, שהרי מטעם זה נאסר ההספד בימים אלו. וראה בלבוש (סי' תרע"ב) שכתב וז"ל: 'אין מספידין בהן שלא להסיח דעתו מהכנעת ועבודת השם יתברך, שאין השינה שורה אלא מתוך שמחת הלב'. אמנם כל זה רק כשמטעם מתעצב על תעניתו, אבל באופן שעוסק במלאכתו ואין כוונתו כלל לשמוע דברים רעים אינו מתעצב על ידי זה ומותר. וראה בשו"ת שו"ת יעקב (ח"ב סי' כח) שכתב לחמיתזי הספד על תלמיד חכם שאינו קרובו, שכיון שכל ההספד הוא רק לכבוד התורה אינו מצטער בזה כל כך, והרי שאין לאסור כשאינו מצטער על ידי ההספד.

23 יש לציין מה שהביא במשנ"ב (סי' תרע"ג סק"ה) שדי טעמים שאסור להשתמש בנרות: כדי שיהא ניכר שהוא נר מצוה לפרסם הנס, ועוד כיון שע"י נס שנעשה במנורה תקנוה עשאה

שאינו חוזר ומברך כיון שדעתו על כל מה שיביא בעל הבית לפניו, וכמבואר בשו"ע (סי' קע"ט ס"ה) ובמשנה ברורה (שם ס"ק ז), וביותר שדעת היושבים במסיבות חנוכה הוא על כל סוגי הליבויות שיביאו לפניו, ועל דעת כן מברכים, ובאופן זה ודאי שנפטרו בברכתו הראשונה. כמבואר ברמ"א (סי' ר"ה) שהמברך על דעת שתחול ברכתו על כל מה שיאכל וישתה ממין ברכה זו פטר את כל המאכלים, אפילו אותם שלא היו במחשבתו כלל.

18 המג"א (סי' תרע"ה סק"ד) והאליה רבה (שם סק"ד) הביאו משו"ת מהרש"ל (סי' ע"ז) שסובר שסומא מחויב בהדלקת נרות חנוכה, ולפי שמפרסם את הנס בהדלקתו, ונרות חנוכה לא ניתנו להיות מהם שנאמר סומא שאינו נהנה אינו מחויב בהם. וכ"כ הפרי מגדים (סי' תרע"ז ס"ז סק"ה). ומסתמך דבריהם משמע שכשמדליק בעצמו יכול לברך. אולם המור וקציעה (סי' תרע"ה ד"ה כתבו האחרונים) כתב שסומא לא יברך על הדלקתו ודייק לה ממה שאמרו בגמרא (שבת כג.) 'הרואה נר של חנוכה צריך לברך', והרי שזו מצוה תלויה בראיית העין וסומא שאינו רואה אינו יכול לברך, וכל שכן שאינו מוציא אחרים ידי חובתם. והביאו את דבריו המחזיק ברכה (שם סק"ה) והשערי תשובה (שם סק"ה) והערוך השולחן (שם ס"ה) והמשנה ברורה (שם סק"ט).

19 כן כתב גם המהרש"ל (שם) שלכתחילה עדיף שאחר הדר עמו או אשתו ידליקו והוא ישתתף עמם בפרוטה, ויצא בזה ידי חובתו. 20 כמקנת המשנה ברורה (שם). 21 כ"כ בשבט הלוי (שו"ת ח"ד סי' סז), כיון שאפשר לצרף בזה את דעת המאירי (שבת כג.) שאף מי שאין לו נר להדליק, ואינו במקום שאפשר לו לראות נרות חנוכה ולברך עליהם, יכול לברך לעצמו את ברכת 'שעשה ניסים' בכל לילה לילה, ואת ברכת 'שהחיינו' בלילה הראשון. ולפי זאת תקנו ברכות אלו על מעשה

ידי נתינת הפרוטה קונה מבעל הבית חלק מהשמן. והוא הדין אם בעל הבית מקנה לו חלק מהשמן במתנה שיוצא בזה ידי חובתו, ולפי שהוא כמשתתף עמו בפרוטה.

14 כן כתב הב"ח (סוף סי' תרע"ז ד"ה כתב הרא"ם) להדיא שיכול האורח להדליק בשליחותו של בעה"ב ולהוציא ידי חובתו. אולם יש לציין שהב"ח (סי' תרע"ז ד"ה ומש' הרא"ם) והמג"א (שם סק"ד) כתבו שלכתחילה אין ראוי לאדם שימנה שליח להדליק עבורו אלא ידליק הוא בעצמו, ולפי שאמרו (קידושין מא.) 'מצוה בו יותר מבשלוהו'. וכן הזהיר על זה בספר סדר היום (סדר חנוכה) וז"ל: 'ידליק הוא בעצמו ולא ע"י שלוחים וכן בכל מצוה, שלא יראה כמי שאינו מחשיב המצוה כראוי אחר שאינו עושה אותה בידיו ובגופו וכו', ולא יתירשל בשום מצוה להניחה שתעשה ע"י אחרים, אלא יאזור כגבר הלציו ויעשה המצוה בכבודו ובעצמו בזהירות ובזריזות'.

15 פרי מגדים (סי' תרע"ה א"א סק"ד), והביאו המשנה ברורה (שם סק"ט). והוסיף שם שבדיעבד אף אם לא שמע הברכות יצא.

16 כמו שהביא במשנ"ב (סי' תרע"ג סק"ד) שבזמנינו אם יש לאורח חדר מיוחד אין לו דין אכסנאי שנפטר בנתינת פרוטה, ועליו להדליק בחדרו בברכה.

17 הכף החיים (סי' קע"ט ס"ק יח) דן בכהאי גוונא ומסקנתו שצריך לחזור ולברך, שכיון שהמאכל מחוסר בישול הרי הוא כאילו עדיין לא בא לעולם ואינו יכול ליפטר בברכה הראשונה שעשה. ובאשל אברהם (בוטשאטש, סי' ר"ה אולי) נראה שדעתו לחלק שבתוך הסעודה אינו חוזר ומברך כיון שהוא נגרר לסעודה, ושלא בתוך הסעודה חוזר ומברך אפילו שהביאו לו מאותו המין ממש. אמנם נראה שבמעשה זה אינו צריך לברך, שזה כסומך על דעת בעל הבית שקיימא לן לדינא

9 כפשוטו לשון השו"ע (סי' תרע"ג ס"א) והרמ"א (שם), וכן הביא הביאור הלכה (ד"ה שאם מהמחצית השקל (סק"ה) האליה רבה (סק"ה) והשערי תשובה (סק"ה). אמנם הפרי מגדים (א"א סק"ד) דייק מלשון המגן אברהם (סק"ד) שגם לאור השמש אסור להשתמש לכתחילה.

10 כן כתב הבאר היטב (סק"ד). ואסור להשתמש בו תשמיש מגונה, וכל שכן שאסור לשחוק בקארטין (ד"ה משחק קרפים) ח"ו אצלו.

11 הרמ"א (שם) תהיה לקרוא לאור נר חנוכה ונר חול שהתערבו, ולפי דבריו נראה שמותר לקרוא לאור השמש אף שנהנה גם מאור הנרות. וכן כתבו ה"ט"ז (סק"ה) המג"א (סי' יא) והפרי חדש (א"א סק"ה). אמנם מלשון השו"ע שכתב 'ונוהגים להדליק נר נוסף שאם ישתמש יהיה לאור הנוסף' נראה שאסור להשתמש בנרות החנוכה אף שיש אצלם את נר השמש, וכן כתבו הגרי"א (סי' רס"ד סק"ה) והמור וקציעה (סי' תרע"ג ס"א). יש שרצו לתלות מחלוקת זו בפלגות

הראשונים בטעם האיסור להשתמש לאור נרות החנוכה, שלדעת בעל המאור (שבת כא.) הוא כדי שלא יאמר הרואה שלצרכו הדליקם, ולפי"ז אם יש שם נר נוסף לא יאמר הרואה שלצרכו הדליקם ומותר להנות גם מאור הנרות ממש. אך לדעת הרשב"א (שם) ועוד ראשונים שסבית האיסור הוא משום שיש קדושה בגוף הנרות, א"כ אף שהניח שם את השמש אסור להשתמש באור הנרות. אך יש להוסיף שמדברי הפרי חדש (סי' תרע"ג א"א) נראה שהתיר רק באופן שאור נר השמש מספיק לו ורק כיון שאור נרות החנוכה מאיר שם הרי נהנה גם מהם, אבל באופן שאינו יכול לקרוא רק לאור נר השמש אין להקל בזה.

12 כן הכריע המשנ"ב (סי' כד). 13 השו"ע (סי' תרע"ג ס"א) כתב שאכסנאי יתן פרוטה לבעל הבית וישתתף עמו בשמן של נר חנוכה. ובמשנה ברורה (שם סק"ה) ביאר שעל

שנה הבאה הוא יכול לייצר נר כזה שמדליקים בנקודה אחת ואז נפרדות כל הפתילות והנרות מתייצבים בשורה ישרה. האם באופן כזה הוא יהיה ראוי לשימוש בחנוכה. אם כן, יתכן שאפשר יהיה ליצור מנגנון דומה לחנוכיית שמן. אדם יוכל לקבוע את כמות הנרות המלאים באותו יום?

ת. נראה שכיוון שברגע ההדלקה זו אבוקה של כמה פתילות, והדין הוא ש'הדלקה עושה מצוה', אין יוצאים ידי חובה בהדלקה בחנוכייה כזו.²⁴

הדליק בטעות חנוכיית חברו

אצלנו בישיבה המנהג שכל הבחורים מדליקים נרות חנוכה בחדר האוכל, וארע שבחור אחד התבלבל ובשעת הדלקת הנרות הדליק בטעות חנוכייה של בחור אחר, האם הוא יצא ידי חובה בהדלקה זו, או שעליו לחזור ולהדליק שוב?

ת. יש כאן חסרון מצד מצוה הבאה בעבירה, שהרי על ידי ההדלקה הוא גוזל [או מוזק] את נרות חברו, והראשונים נחלקו האם יש פסול

כמנורה שאין משתמשים בה כלל. א"כ (פ"ק) הביא טעם שאסור למנות לאורם כדי שלא יהיה מצות בזווית, שהוא טעם נוסף לאסור גם תשמיש עראי. והנה בנידון השאלה, נראה שלא רק שאינו תשמיש קבוע, אלא גם אינו תשמיש עראי. ובספר דרך שיחה בשם הגר"ח קנייבסקי היא שמאחר שקול מראה ריח אין בהם משום מעילה (פסחים כו), וכיון שכל תכלית שימוש הוא ללקול, אין זה נחשב הנאה. אך יש לדון שכאן עצם ההפעלה היא יותר מההנאה עצמה, ושמה הדבר נחשב הנאה. אכן, מכל מקום, מעיקר הדין אין הדבר אסור. ובספר כאל תערוג (מנחה עמ' לא) וכאשר בשם בעל אילת השחר, ש"פ רש"י שכתב שהטעם שאסור להשתמש לאורה משום שלא יאמרו לצרכו הדליקה, אפשר לדון שלא אסור חל"ל אלא הנאה המאור שהיה המצוה ולא מחימום האור, וכן מדויק לשון הגמרא 'דאסור להשתמש לאורה'. לאורה דווקא.

24 בשולחן ערוך (סי' תרע"א) פסק שעיקר המצווה היא בשעת הדלקת הנרות, וכאשר בשעת ההדלקה הן כמה פתילות יחד, הרי זה כדיון מילא קערה שמן והקיפה פתילות שאם לא כפה עליה כלי הרי זה כמדורה ואינו יוצא (סי' תרע"א). אמנם, אם היה דבר זה כרת וכלה, היה כאן פתרון לשאלת ה'קדימה' וכיוון ההדלקה שנחלקו בה הפוסקים, אלא כאמור נראה שמעיקר הדין אין יוצאים ידי חובה בהדלקה באופן זה. אכן ראוי לדעת כי בספרים הקדושים הכבירו מאד בגדולת ויקרת ההכנה למצוה, וכמו שמצאנו בבית המקדש על העבודה הקדושה של כהן גדול להיטיב את הנרות שהייתה חשובה יותר מההדלקה, שהרי הדלקה עצמה הייתה כשרה בזה, ומוזה רואים כמה חשובה ההכנה למצוה, עוד יותר מההמצוה עצמה (ספרי ויהלום

בשם הרמ"ק רבי יהודה הווי"ו מדויק בשם רבו הגאון רבי מאיר אריק). ובכלל זה יש להעיר על מה שכיום יש שקונים נרונים משמן זית מוכן, וכאשר אדם נמצא בביתו והיכולת בידו, בוודאי עדיף להכין לבד את פתילות ולעסוק בעצמו בהכנה למצוה הנשגבה. וכבר הובא בספרי האחרונים שמחביבות המצוה להתעסק בעצמו בהכנת נרות חנוכה ולא לקנותם מן המוכן, וכפי שכתב 'חזונו יאיר' (מקור חיים קיצור הלכות סי' תרע"א). לקנות שעוה, הוא יעשה ממנו נר חנוכה מצוה מן המובחר, ולא לקנות נרות שעוה משוכים כבר. וכן היה מנהג חסידים ואנשי מעשה לטרוח ולהתעסק בעצמם בהכנת הפתילות להדלקת נרות חנוכה. גם ככתב 'אריזל' כתוב בזה סודות ויחודים כמובא בספר נהר שלום (עמ' ס"ח), והפתילות

של מצוה הבאה בעבירה במצוות דרבנן.²⁵ כמו כן כתבו כמה אחרונים שלדעת הר"ן (פסחים ז: ז"ה ומיהו) אין יוצאים בנר חנוכה בשמן שאינו של²⁶. ולכן ראוי שידליק שוב, אך בלא ברכה.²⁷

טענת מקח טעות על רוכש כמות גדולה של חנוכיית

רשת חידדים גדולה החליטה רגע לפני חנוכה לרכוש 2,000 חנוכיית עם כוסיות זכוכית לכל ילדי הרשת. מאחר שלא התארגנו מראש לרכוש בסין וכדומה, נאלצו לקנות את החנוכיית בארץ במחיר שוק. מחיר חנוכייה בחנויות הטמבור הוא בסביבות 15 שקלים, וכדי להוזיל את העלות ביקש המנהל מ-10 מלמדים שירכשו כל אחד 200 חנוכיית במחיר מוזל לכמות ממשווק באזור מגוריהם וכך עשו. אירוע זה התרחש באמצע חודש כסלו בבוקר אחד. המשווקים שמכרו 200 חנוכיית פנו מיד אחרי המכירה ליבואן שסיפק להם את החנוכיית כדי להזמין ממנו כמות נוספת, והיבואן הבין מיד שישנה כאן בעיה, רכישת

רומות לנפש האדם וכו'.

25 הרחבנו בשאלה זו בספר מכתלי בית הדין (ח"א סי' ט), הראשונים נחלקו לגבי לצאת ידי חובתו בארבעת המינים גזולים בשאר ימי חג הסוכות, דעת הר"ף (פסח כט) הראב"ד (ריש הלכות לולב להראב"ד) הרמב"ן (סוכה כט) הרא"ש (סוכה פ"ג סי' ג') והר"ן (סוכה כט) שאינו יוצא בגזול אף בשאר הימים, מאידך דעת הגאונים (הרי"ר במגדן משנה סוכה ולולב פ"ח ה"ט) והרמב"ם (שפ"ר סוכה ולולב פ"ח ה"ט) והר"ה (המאור הקטן סוכה כט) והאורחות חיים (הל' לולב סי' ט) שיוצא בגזול בשאר הימים. והשו"ע (סי' תרמ"ט סי' פס) כהרמב"ם וסייעתו, והרמ"ע פסק שם כהר"ף וסייעתו. וראה בשו"ת שואל ומשיב (תליתא חלק א סימן שס"ט) שכתב שבנידון דין יצא ידי חובתו לכולי עלמא שהרי ברגע הדלקת הנרות וייחוד השמן למצוות נאסר השמן בהנאה, וממילא זהו שינוי מעשה שקונה את השמן למדליק, ושוב אין בזה חסרון של 'מצוה הבאה בעבירה', אך נשאר בזה בצ"ע. אמנם יש פוסקים (הר"ב שבת כג) נהר שלום (סי' תרע"א) וכן בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א אורח סי' רכ"ד) שפקפקו בחידושו של השואל ומשיב מחמת כמה טעמים.

26 הר"ן שם ביאר מדוע בנר חנוכה מברכים 'להדליק נר חנוכה' ואין מברכים 'על הדלקת נר חנוכה' כמו בשאר מצוות שאפשר לעשותם ע"י אחרים, לפי שאף שאפשר לעשות את המצוה על ידי שליח, מכל מקום מאחר ונר חנוכה אינו יוצא אלא בשל עצמו, שטעם זה אורח צריך להשתתף בפרוטת (שבת כג), לכן מברכים 'להדליק נר חנוכה'. מכא דבריו אלו יש שנקטו [בית שער] (שו"ת אורח סימן שס"א) זכר יהוסף (שבת כג) הר"ב (שבת כג) שבט הלוי (שו"ת חלק א סימן פ"א) שלדעת הר"ן אין אדם יוצא ידי חובתו בהדלקת נר חנוכה בשמן של חברו שעדיין לא זכה בו. אך אחרים [פני מבין (סימן רכ"ב) מחזה אברהם (אורח סימן קמ"ט) דבר יהושע (ח"ב סימן ק"ד) להורות נתן (שו"ת חלק א סימן ל') כתבו שיוצאים ידי חובת נר חנוכה גם בשמן שאינו בבעלות המדליק, והביאו ראיות לכך, וביארו דברי הר"ן באופנים אחרים.

27 כן כתב הביאור הלכה (סי' תנ"ד א"ק) לגבי מרור גזול, שאף אם נוטל מרור אחר לאכול שלא יברך עליו עוד.

28 אף שטעות של שווי המקח נידונית כאונאה ולא כמקח טעות, כתב בספר יהושע (בפרי סי' קכ"א), וכו"ל אמרי יוסף (ח"ב סי' קנ"ה) ומהרש"ם (ח"א סי' קפ"א) שאפשר הטעות נובעת מחוסר ידיעה של נתונים, הרי זה מקח טעות. לכן אף בקרקע יש מקום לטעות מקח טעות. אמנם בתשורת שי (מחזור סי' שצ"ב) הביא לדברי

כמות החנוכיית הגדולה יוצרת מחסור אמיתי בשוק. הוא לא יספיק לייבא עוד חנוכיית מסין לשנה זו ובמצב נורמלי שבו הייתה הרכישה הזו ידועה מראש לשוק, כללי ההיצע-ביקוש מאמירים את מחירי כללי החנוכיית בשוק ל-20 שקלים ליחידה לפחות. מאחר שהנהלת הרשת ידעה מראש על נתוני הביקוש האמיתיים (רצונה ברכישת 2,000 חנוכיית), התאגדו כל המוכרים בחסות ובהוראת היבואן לטעון בפני הנהלת החידדים שזו אונאה ומקח טעות, לא רק שהבקשה להנחה (קנו כל חנוכייה ב-12 שקלים בגלל האשליה שקונים כמות, בלי ליצור מחסור) לא הייתה במקום (כי אמנם מוכר מעדיף למכור כמויות ומוכן להוזיל לשם כך, אבל לא כשהוא יודע שזה ייצור מחסור וימנע ממנו להרוויח ממצב אובייקטיבי של עלייה בביקוש), אלא שעצם הסתרת המידע על כוונת הרכישה, העלימה מהמוכרים ידע נחוץ על מצב השוק שכבר היה ידוע להנהלת הרשת. האמנם יש שמכר בדבריהם ובטענתם לבטל את הרכישה?

ת. אין כאן עילה למקח טעות, ועל המוכרים לספק את החנוכיית לקונים.²⁸

ימצא לוקחים הרבה, אמנם לגבי הקונה כתב שיש לומר שבדאי אילו היה יודע מהדבר לא היה קונה, כי עדיין היה מוצא כמה מוכרים שימכרו לו במחיר הקודם. ונראה עוד, כי אפילו לפי מה שנסתפק בקרית מלך רב, הרי שם נשתנה השער בפועל, ואילו כאן לא הייתה עליית מחירים בפועל, וגם לא נפל כל מום בהתנהלות הקונים אלא נהגו בצורה נכונה כפי שמתבקש כדי להשיג את המחיר הטוב ביותר, ולפיכך בזמן שהרשת ביצעה את הרכישה, לא נכון לקרוא לעלייה העתידית בביקוש 'עובדה קיימת', זאת מפני שהרשת עם הייתה יכולה באותו זמן לסגת ולהחליט שלא לקנות את החנוכיית בכלל בשנה זו ולהמתין עם העריון לשנה הבאה. רק לאחר הרכישה, שכבר ספרו (הורא) לילדים הנרגשים שעומדים לקבל חנוכיית חשה ההנהלה שמבחינה חינוכית אין לה ברירה אלא להמשיך במתווה הקיים. והטענה שאולי אם לא היו קונים, היו נמכרים כל החנוכיית במחיר יותר טוב לא נראית נכונה, (וכן גם במדיון שא"ל לטעון כך שהיו מוכרים ביותר), שהרי לא ניתן לצפות שאכן כך יהיו פני הדברים, ומי ערב להם שלא יבואו אחרים שימכרו, והיו יכולים לגלות שקם להם מתחרה והציף את השוק בחנוכיית, לא היה ניתן למכור, ולכן אירועים שבגללם לא היה ניתן למכור, ולכן פשוט שכאשר יש קונה גדול שרוצה לקנות דרך העולם הוא למכור לו, כפי שאכן נעשה בפועל, וכאשר למעשה הרשת התנהלה מול המשווקים בצורה הוגנת לפי כללי השוק, ממילא אין שום משמעות לחיזוי עתידות לגבי מכירת החנוכיית, ואין כאן טענת מקח טעות.

ספר יהושע ודחה ראייתו מהדין המבואר בכתובות (צו. שריע ח"פ סי' ר"ו) במי שמכרו בתים כדי לקנות חטים מפני הבצורות ולבטל התברר שהחטים היו בדרך, שאפשר לבטל המכירה היא בטעות, כי אילו היו יודעים שהחטים בדרך כלל לא היו מוכרים, משא"כ במקום שרוצה למכור ומחמת הטעות מכר יותר בול, דבר זה הוא בגדר אונאה ולא בגדר מקח טעות. וכעין השגות כתב גם בהגהות מהרש"ם על ספר יהושע (נ"פ בקובץ זכור לאברהם). ובדומה לשאלה זו, היה לאחרונה מעשה ששכרו את כל הדירות במיור והסתירו את העובדה שמדובר עבור קבוצה של חסידים סאטמאר כדי שלא יעלו להם את המחירים, ובאו אנשים שטענו שאילו היו יודעים התעריף היה שונה, כפי שברוך כלל הם לוקחים מקבוצות גדולות של בעלי ממון שבאים מחו"ל, ובמיוחד שבסופו של דבר היה נוצר ביקוש רב לדירות ברגע האחרון, וטענו הללו למקח טעות. אמנם בשני המקרים אין מקום לטענת מקח טעות, והטעם לפי שאפילו אם היו יודעים את האמת, לא מוכרח שהיו נמנעים מלמכור את החנוכיית ומלהשכיר את הדירות, ומסתבר שהיו מוכרים גם כן ולא לוקחים סיכון להפסיד את המכירה הזו, שכן הוא דרך המסחר. ובקריית מלך רב (לכן המחז"א מלבוש פ"ב ה"א) הסתפק אם יש לחלק נידון הגמרא בכתובות הנ"ל, ממוכר שטעה ולא ידע שהשתנה השער על ידי הכרוז, שאפשר שאף אם היה המוכר יודע שהשער השתנה, מכל מקום היה מוכר כפי שמכר כעת, מאחר שהוא כבר מרוויח וכבר היה דעתו למכור כן, ולאחר הכרוז אולי לא

בסימן טוב ובמזל טוב

מהיכלי תורה והוראה מוסדות "באר ישראל" נשגר כוס של ברכה עם ברכת מזל טוב לבבית, קדם מעלת ידידנו ומכובדנו היקרים והנעלים חכמי ורבינו כולל באר ישראל

הרה"ג דוב מנדלבוים שליט"א
להולדת הבן
הרה"ג ישראל שטרנפלד שליט"א
להולדת הבת

הרה"ג יצחק מאיר מורגנשטרן שליט"א
בהיכנס בנו לעול תורה ומצוות

יזכו לראות נחת ושמחה לאורך ימים ושנים טובות מתוך אושר וכבוד, בריות גופא ונהורא מעליא

וכתב הר"ף ח"ל: א"נ לשיעורא וכו', היתה דולקת והולכת עד השיעור הזה ורצה לכבותה או להשתמש לאורה, הרשות בידו. עכ"ל. ומבואר בדבריו, שאף להסובר שאסור להשתמש לאורה, לאחר שכבר דלק הנר כשיעור שקבעו חכמים, מותר להשתמש לאורה.

קושיא להרי"ף שיש לחשוש שמא יטה לאחר שדלקו כשיעור

בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קע) הביא מה שנשאל על שיטת הר"ף אי מותר להשתמש לאורה לאחר שדלק כשיעור, אם כן איך מדליקין נר חנוכה בשבת בפתיחות ושמנים שאסורים להדלקה בנר שבת לפי שאינם דולקים כראוי, הא איכא למיחש שמא יטה לאחר זמן מצוות הדלקתם. ותירץ הרשב"א, שאכן מה שהותר להדליק נר חנוכה בערב שבת בכל השמנים והפתיחות הוא דווקא למי שמדליק רק כשיעור ההדלקה, אבל מי שמדליק שמן יותר מהשיעור חייב להשתמש רק בשמנים ופתיחות שאין בהם חשש שמא יטה. אמנם אינו צריך לצמצם בשיעור מדויק, אלא גם בשבת נותן באומדן גם כפי שיעורו ולא בצמצום, כמו שאי אפשר גם כן בשיעור איסור תשמישו שאינו נמנע מתשמישו שיעור זמן מצומצם.

החשש שמא יטה בנר חנוכה

קושיא אחרת מצינו בדברי האחרונים [עיין פני שלמה (שבת כא.)], כיצד יליפין דאסור להשתמש לאורה ממה שמדליקין בהם בשבת ואין חוששין שמא יטה, הרי נר שבת קודם לנר חנוכה, ואם כן הדבר מוכרח דאיכא הכא נר שבת שהוא כשר, והלא כתבו התוספות (בתוס' ישינס כא. ד"ה מפני) דאי איכא נר כשר בבית אין לחשוש שמא יטה, שעל ידי שיש נר אחד כשר בבית, יזכור ולא יטה את שאר הנרות שבחדר [וכן פסק הרמ"א להלכה בשו"ע (סי' רסד ס"א) בדיעבד]. וא"כ מאי הוכחה איכא דאסור להשתמש לאורה, והא אפשר דמותר להשתמש לאורה ואין לחשוש שמא יטה מחמת הנר הכשר של שבת. [האמנם כי באמת יש לדון על שאלתו, כי מעיקר הדין נר חנוכה דלק בחוץ, ונר שבת בפנים, ומי אמר שמחמת שהדליקו נר כשר בתוך הבית מותר הדליק נר אחר מחוץ לבית שיש בו חשש שמא יטה. ואולי לפי שלא חילקו בגמרא בין מדליקים בחוץ למדליקים בפנים, וכגון בדר בעליה או בשעת הסכנה שגם בזמן הגמרא הדליקו בפנים]. ולפי קושיא זו, לכאורה מיושבת קושיית המקשה בשו"ת הרשב"א (שם), שהרי הדבר מוכרח שבשבת הדליק נר נוסף, וממילא ליכא למיחש שמא יטה אף אי מותר להשתמש בנרות לאחר הזמן. אמנם יתכן שהרשב"א בתירוצו, בא לחדש דמ"מ אין להוסיף הרבה שמן עד שידלק יותר וזמן ממה שידלק נר שבת, שאז יש לחוש שמא יטה בנר חנוכה שדלק יותר מזמן שיעורו.

ישוב שיטת הר"ף

אמנם היה אפשר לומר דהרי"ף פליג על התוספות ישינים (כא. שם) וס"ל דאפילו איכא נר כשר לא סגי בזה להיכר שיזכור שלא להטות. ולשיטת התוספות י"ל שדייקו שאסור להשתמש לאורה מהא דהתירו 'בין בחול בין בשבת', ועיין בפני שלמה שכתב כן בדעת רש"י.

והיה מקום לחלק לדברי הר"ף שאמנם נר נוסף אינו די היכר כדי שלא יטה, מה שאין כן באותו נר עצמו שבתחילה כשהיה דולק למצות נר חנוכה היה אסור להשתמש בו, אפילו שעתה אפשר להשתמש מכל מקום יש בזה היכר שלא יטה. אמנם שאין מסתבר לחלק כן, שהרי גם באותו נר, אם אחר שיעורו הותר להשתמש בו, הרי כשמשמש בו כהרגלו בימות החול הוא עלול לשכוח ולהטות.

ובאופן אחר יש ליישב, שבאמת מסכים הר"ף לדברי התוספות ישינים, ולפי שיש נר שבת כשר שוב אין לחשוש שמא יטה את הנר חנוכה ולכן מותר להשתמש בו לאחר זמנו, והא דאסור קודם זמנו וחישינן להטייה זהו משום שאנו חוששים שמתוך

שנר חנוכה חביב עליו ישהה על יד הנרות ומתוך שישהה שם זמן רב שמא ישכח וישתמש בהם, אמנם הך חששא לא היה אלא בזמן שיעור ההדלקה שבו יש מצוה לשהות ליד הנרות וחישינן שמא יטה, אכן לאחר זמנו שאין יותר מצוה לשהות ליד הנרות שוב אין חשש מיוחד שמא יטה, ודי במה שיש נר אחד כשר בביתו.

מקור למנהג לשהות על יד הנרות

ועל פי זה נראה ראייה למנהגינו לשהות ליד הנרות כל זמן השיעור שהנרות צריכים לדלוך, כי מזה הטעם יובנו דברי הר"ף וגם יעלו בקנה אחד עם דברי התוספות ישינים, כי נכון הוא שממילא יש כאן נר נוסף עבור נר שבת, אך היות שרגילים לשהות ליד נרות חנוכה, אם יהיה מותר להשתמש בנרות יש לחשוש שמא יבוא להטות, וממה שהתירו להדליק בפתיחות ושמנים שאין מדליקים בהם בשבת, מוכח שאסור להשתמש לאורה, אכן חשש זה הוא דוקא במשך הזמן ששיעור חכמים שעל זמן זה מקפידים להיות עם הנרות, אך לאחר זמן זה שוב אין חשש שמא יבוא להטות, ויכולים לסמוך על הנר הנוסף שדולק בבית עבור נר שבת, ולכן מותר להשתמש לאורה.

[ועיין בדברי רש"י ח"ל: 'לאסור להשתמש לאורה שיהא ניכר שהוא נר מצוה וליכא למיחש להטייה'. ולכאורה י"ל שכתב הטעם שיהיה ניכר שהוא נר מצוה, ואח"כ כתב דאין חשש להטייה, והלא מטעם החשש שמא יטה לבד יש לאסור להשתמש לאורה, בלא הטעם שיהא ניכר שהוא נר מצוה. אמנם בפשטות י"ל שהיה דא"כ היה אפשר לאסור רק בשבת. אך יתכן עוד לפי הנ"ל דבאמת ליכא למיחש להטייה, דהא איכא נר נוסף, ולכן כתב רש"י 'ולכא למיחש להטייה', ואין כוונתו להוכיח כן מהדין שאסור להשתמש לאורה אלא לומר דאין כאן חשש זה, והטעם שאסור להשתמש לאורה היינו משום חשש אחר של הטייה, שמפני שמוציא ליד הנרות יבואו להטות, וזהו שכתב שהוא ניכר שהוא נר מצוה. עוד יתכן לפרש בכונת רש"י, שבאמת לתשמיש מצוה מותר להשתמש לאורה ורק צריך שיהא ניכר שהוא נר מצוה, וממילא מובן שלמ"ד מותר להשתמש לאורה, פירש רש"י שבשבת אסור להדליק בפתיחות ושמנים אלו שמא יטה 'לצורך תשמיש', וצ"ב למה הוסיף 'לצורך תשמיש', ולהנ"ל אתי שפיר שלמ"ד מותר להשתמש לאורה היינו אפילו בתשמיש דחול, ומאחר שנוהגים לשהות אצל הנרות שוב יש לחשוש שמא יטה, מה שאין כן אם לא הותר אלא לתשמיש מצוה, ששוב אין לחשוש, כי ניכר שהוא נר מצוה שאי אפשר לו להשתמש בנר רק לתשמיש מצוה. אמנם דחוק להעמיס חילוק זה בדברי רש"י. ובשו"ע (סימן תרע"ג סעיף א) הביא להלכה שחילוקו אם מותר בתשמיש של קדושה, ועיין במשנה ברורה (ס"ק) שהביא ב' טעמים שאסור, כדי שיהא ניכר שהוא נר מצוה לפרסם הנס, ועוד כיון שיש נר ששעה במנורה תקנוה עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל, ואח"כ (ס"ק"א) הוסיף עוד טעם אחר כדי שלא יהא מצות בזויות עליו, שהוא טעם לאסור גם בתשמיש עראי].

שיהיה אצל הנרות חצי שעה כדי לראותם ולשמוח בהם

ועתה נפן לברר מקור המנהג, ומצינו מקור קדום בספר מקור חיים (לבעל החוות יאיר קיצורי הלכות סי' תרע"ב) (א"ס) שנראה מדבריו שהחשיב את השהיה על יד הנרות והשתמחה בנס חלק מגוף המצווה, שכתב: 'נראה לי דעיקר מצוה הוה אף שיהיה המדליק אצל הנרות חצי שעה כדי לראות אותם ולשמוח בהם, כי הם גם כן זכר לשמחה שהיו מדליקין אחר הנס, והכי משמע ממ"ש (מסכת סופרים פרק כ הלכה ד) 'אין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם', ולכן הראה גם כן מברך ולא סגי שידליק וילך לו למקום אחר'.

כעין דברי החוות יאיר שראיית הנרות היא חלק מגוף קיום המצוה כתב בשו"ת שב יעקב (סימן כב) שם השיג על דברי המגן אברהם (סי' תרע"ב ס"ק ה) שכתב שאף אם הגיע זמן תפילת ערבית יקדים להדליק הנרות לפני תפילת ערבית, וכתב במגן אברהם הטעם מפני שאין צריך זמן כל כך להדלקת הנרות וליכא למיחש שמא ישכח להתפלל מעריב. אך בשב

יעקב האריך להוכיח שאף במקום שאין חשש שמא ישכח, מכל מקום תדיר ושאנו תדיר דליר קודם וצריך להתפלל קודם, ועל מה שכתב המגן אברהם שההדלקה היא זמן קצר כתב השב יעקב שאין הדבר כן: 'דאף דקיימא לן הדלקה עושה מצווה, היינו לאפוקי אם הדליק שלא לשם מצוה דצריך לכבותן ולהדליקן, אבל מכל מקום המצוה נמי לראותן כדי שיזכירו הנס כמו דאיתא בנוסח 'הנרות הללו אין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראותן בלבד', משמע שכל זמן שאין לנו רשות להשתמש בהן מצוה לראותן והיינו שיעור זמן הדלקה'.

עוד כתב השב יעקב, שאין להוכיח ממה שנהגו בהדלקת הנרות בבית הכנסת להדליק קודם מעריב, שלכאורה היה להנהיג להדליק לאחר מעריב כמו קריאת המגילה, כי בבית הכנסת טעמא אחרינא איכא: 'כיון דמצווה לראותן אחר הדלקתן משום פרסום נס, אי הוי מדליקן אחר תפילת ערבית היו הולכין מיד מבית הכנסת ולא היו נראין הנרות זמן כראוי אחר הדלקתן, מה שאין כן השתא דמדליקן קודם תפילת ערבית אם כן סיים מזה הטעם אין נכון לנדליק בביתו וליילך מיד אחר הדלקה לבית הכנסת לתפילת ערבית'. אבל בבית לא ידליק את הנרות ואחר כך ילך מיד לבית הכנסת להתפלל ערבית, שאז לא יראה את הנרות אלא לזמן קצר.

ראיה מדין נר חנוכה שהזיק

הוכחה בעניין זה שגם בזמן הגמרא היו שוהים לאחר ההדלקה אצל הנרות, כתב האדר"ת, הגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים (קובץ המועדים מוריה חנוכה ופורים עמ' מח), ממה ששינו במשנה (ב"ק סב:) הניח חנוני נרו מבחוץ החנוני חייב, רבי יהודה אומר בנר חנוכה פטור. ולהלכה קיימא לן כתנא קמא כמו שפסק בשולחן ערוך (ח"ו סי' ט"ח ס"ב) ואם הניח החנוני נרו מבחוץ חייב לשלם, שאף שהדליק ברשות מצוה, מכל מקום היה לו לישב ולשמור שלא יזיק.

מדין זה שהמדליק חייב לשמור על הנרות שלא יזיקו, כתב האדר"ת, כי משמע קצת שלאחר ההדלקה צריך להישאר על יד הנרות, שאם לא כן, היה לנו לפוטרו משום דאיתא לאמנועי ממצווה. וכוונתו, שבגמרא (שבת כא:) דייקו מדברי רבי יהודה הסובר שבנר חנוכה פטור: 'זאת אומרת נר חנוכה מצווה להניחה בתוך עשרה, דאי סלקא דעתך למעלה מעשרה, לימא ליה היה לך להניח למעלה מגמל ורוכב'. ודחו בגמרא, 'ודילמא אי מיטרחא ליה טובא אתי לאימוני ממצווה', ולכאורה יש לומר כן גם לדעת תנא קמא שחייב, שאם אין מצוה לשבת לאחר ההדלקה על יד הנרות, אם כן לתנא קמא אמאי חייב לשלם בנר חנוכה משום שהיה לו לישב ולשמור, הרי יש לחשוש שאם ידע שיצטרך להישאר לשמור אתי לאמוני ממצווה להדליק בחוץ. אלא ודאי שמעיקר מצות נר חנוכה הוא לשבת אצל הנרות על מנת לראותם, ולכן שפיר שייך הטעם שהיה לו לישב ולשמור, ולכן חייב לשלם.

וראה עוד למה שהעיד האדר"ת על מנהגו בספרו נפש דוד (הנהגות ב' יד) זה לשונו: 'מצות הדלקת נרות חנוכה הייתה חביבה עלי עד מאוד, ולולא שיחת הבריות הייתי מהדר שידלקו זמן רב כיכולתם, והתענגתי לשבת בחדר שבו הנרות לראותם ולהסתכל בהם בכל רגע, ולא הלכתי מאותו החדר רק כשהייתי אנוס בעבודת הציבור, ובכל זאת ישבתי כנגד פתח אותו החדר כדי להסתכל בהם כפעם בפעם והייתי שש ושמח בהם הרבה'.

אך אם כי מדברי גאוני אשכנז בעל החוות יאיר ובעל השב יעקב שנחננו שניהם בסגנון אחד, ולדעתם ההשתתות על יד הנרות כשיעור חצי שעה זהו חלק מגוף קיום המצווה מדינא, מדברי שאר הפוסקים שלא הביאו להלכה זו לא משמע שסברו כן, כי בפשטות שיעור חצי השעה הנאמר בגמרא הוא רק לענין דאי לא אדליק מדליק או לשיעור השמן כמבואר לעיל, אך לא לענין שצריך המדליק לשהות על יד

חזרה מערבות בין נתינת צ'ק הלוואה להפקדתו

לאחר שנים של טלטולים ומעברי דירה מפרכים, זיכה ה' את ראובן להגיע לרכישת דירה, בדיוק כמו שחלם וחשב בסייעתא דשמיא. מכיון שההון עצמי הנדרש לרכישת הדירה הינו סכום גבוה מאוד, הלך ראובן לגמ"ח השכונתי וביקש הלוואה לצורך רכישת הדירה. כיון שכדי לשמור על כספי היהודים שמפקידים כספם בגמ"ח, הנהלת הגמ"ח אינה מאשרת הלוואות ללא ערב, פנה ראובן לחברו משה יששכר בבקשה שיחתום לו ערבות, ואכן משה יששכר נהנה לבקשה וחתם ערבות. הנהלת הגמ"ח אישרה את ההלוואה וראובן קיבל צ'ק על מלוא סכום ההלוואה. והי בחצי הלילה דפק הערב משה יששכר על דלתו של מנהל הגמ"ח ודרש לבטל את הערבות, כיון שנחשף לו שלא יהיה בכוחו ראובן הלוה לפרוע את מלוא סכום ההלוואה, ולכן רוצה משה יששכר שמנהל הגמ"ח יתקשר ללווה שלא יפקיד את הצ'ק, או שידאג בצורה אחרת שהצ'ק לא יכובד וכגון על ידי ריקון החשבון של הגמ"ח, משה יששכר סיים באמירה ברורה - אם אין לך אחריות לכסף שלי אז תוציא אותי מהערבות הזאת. כעת נשאלה השאלה האם לפני שהופקד הצ'ק יש אפשרות לערב לסגת מהאחריות להלוואה?

תשובה: בחושן משפט (סימן קלא) מובא דין לסגת מהערבות, וז"ל המחבר שם: 'מי שנתפס להיות ערב קודם שיתן המלוה מעות ללווה יכול לחזור בו אפי' קנו מידו'. ואם כן בנידון דידן שעוד לא קיבל ביד מעות והכסף לא אצלו בחשבון אך יש לו ביד שטר המחייב מעות, יש להסתפק האם כל עוד שלא נמשך מחשבון המלוה יכול המלוה לומר ללווה לא להפקיד את הכסף, ואין אומרים בכך אין שכבר אין למלוה שייכות עם ממון ההלוואה מטעם 'דמלוה להוצאה ניתנה' וכבר היא חלק מממון הלווה, כיון שהלווה קיבל רק אפשרות לגבות כסף ולא כסף ממשי. או שמא נאמר שכל האפשרות של ערב להסתלק מאחריות להלוואה הינה רק אם הפעולה מבחינת המלוה עוד לא הייתה, מה שאין כן באופן זה שמבחינת המלוה כבר נתן את ההלוואה, ואף שהלווה עוד לא לקח את הכסף השיעבוד של הערב כבר החל. או שאפילו יותר מכך שבנתינת הצ'ק נחשב כנתינת מעות גמורה.

והנה בשו"ת בית אפרים (ה"מ סי' לה) מביא נידון באדם שקיבל עליו אחריות על סחורה כל זמן ההפלה, ואחר כך שמע שהסכנה בים גדולה יותר ממשכב ורוצה לחזור בו, ואמר לו בעל הסחורה שכבר מאוחר מדי כיון שהספינה כבר הפליגה לדרכה, לאחר זמן טבעה הספינה במצולות ים וטוען המקבל אחריות שיש לו עדים שכשביקש לחזור בו מביטוח הספינה היא עדיין לא נשלחה כטענת בעל הסחורה, והיה לו לחפש מישו אחר או למנוע מבעל הספינה להפליג. ופסק הבית אפרים שכיון שאחר שקיבל את האחריות העביר בעל הסחורה את הסחורה לבעל הספינה, אין חייב בעל הסחורה לטרוח יותר ואין מקבל האחריות יכול לחזור בו. ולפי זה בנידון דידן אין שנתעון שעוד לא חל הערבות עם כל זה לא מוטל על המלוה לטרוח יותר.

אמנם בפתחי חושן (ח"א פ"ג הערה נב) רוצה לחלק בין ערבות לאחריות, שבערבות כיון שאינו מקבל אחריות על הכסף [כגון מאונסין וגניבה] רק ערב כלפי המלוה שאם לא יפרע הלווה ישלם הוא, על כן כל עוד ולא התחילה ההלוואה מוטל על המלוה למנוע ההלוואה [וטעם החילוק לכאורה שבקבלת אחריות על הסחורה כבר נכנסה תחת רשותו לאחריות, ועל כן אין בעל הסחורה נצרך להשתדל יותר. מה שאין כן בערבות שרק אם הלווה לא ישלם יכנס הערב לאחריות לשלם, ועל כן אם לא התחיל ההלוואה עוד לא לקח אחריות ויכול לחזור].

אמנם בנידון דידן לכאורה הספק ישאר בעינו, כיון דהבית אפרים מדבר במקרה שהסחורה לא נשלחה כלל ולכן יש חילוק בין אחריות לערבות, אבל כאן הצ'ק כבר מונח אצל הלווה והערב רוצה לבטל הצ'ק.

והנה בספרי האחרונים (שבט הלוי ח"ז סימן רכב, פתחי חושן ח"א פ"ג הערה כא) מסיקים שלגבי צ'ק לא חלה נתינת המתנה רק אם הופקד כבר בבנק מטעם תן כזכר, ולפי זה יוצא שהמלווה יכול לומר ללווה אל תפקיד את הצ'ק כיון שעוד לא זכה במעות והערב יכול לחזור בו. וכיון שכל ההלוואה הייתה בגלל הערב והערב חוזר בו אסור ללווה להפקיד את הצ'ק, אפי' אם הערב הוא זה שאומר ללווה אל תפקיד כי חזרתי בי מהערבות ואמרת כי למלוה, משום שכל ההלוואה היא על פי הערבות וכשבטלה הערבות בטלה ההלוואה.

וכעין זה מצינו בחזקת התנופה (ס"ו מו) דאדם שמכר לחבירו בגד על תנאי שיעמיד לו ערב על המעות ולא העמיד לו ערב, שצריך להחזיר המלבוש למוכר. ובמעות כהאי גונא לפי הפתחי חושן אף שהוציא כבר את המעות אם לא העמיד לו ערב צריך להחזיר, אמנם יש שמסתפקים בזה כיון שהוציא את המעות ומלווה להוצאה ניתנה. והוא הדין שיש להסתפק במקרה של חזקת התנופה אם נהרס המלבוש וצריך להשיב כסף האם נצרך לשלם מיד כשלא מעמיד ערב, או שיכול לחכות לזמן שסיכמו לתשלומין כיון דלא משיב מה שמביא לו, ונראה שגם בנידון דידן אם הערב יכול לחזור בו מכיון דעדיין לא חל ההלוואה, גם על הלווה יהא מוטל לא להפקיד את הצ'ק. ואף אם נחלק בין מעות למלבוש, מכל מקום צ'ק שלא הופקד יש לדמותו למלבוש, דהוה חפץ של המלוה בעין וצריך להחזירו.

אך אם האפשרות היחידה למנוע חלות ההלוואה הינה ריקון החשבון וכהאי גונא, שהם פעולות שיש בהן נזק למלוה או להתבייש בפני הלווה, לכאורה המלווה אינו מחויב בפעולות מסוג זה שהערב קיבל על עצמו שיהיה יא נזק למלוה מנתינה זו של הכסף ללווה. ואף שעדיין לא חלה ההלוואה מכל מקום אין יכול הערב לגרום נזק למלוה. וכיון שבלי פעולה של נזק למלוה הצ'ק יופקד ויחל ההלוואה, צריך לומר שבכגון זה הערב נוטל אחריות עוד לפני ההלוואה, לא מטעם שכבר קיבל ערבות כיון שעוד לא התחיל ההלוואה, אלא מטעם שיש לו אחריות שלא יוכל לחזור מן הערבות אם יגרם נזק ישיר למלוה.

העולה לדינא:

נתינת צ'ק אינה מתחלת הלוואה, ולכן יכולים המלווה והערב למנוע את ההלוואה ולחזור מהערבות עד ההפקדה בבנק. אמנם אם יגרם נזק למלוה כתוצאה מביטול הצ'ק אינו מחויב לבטל לו והערב אינו לחזור בו.

כשיעור זה, וכן דעת הגרש"ז אויערבאך שאין זה חיוב מעיקר הדין (הליכות שלמה פ"ט הערה 46 שם הביאו שבגליון הלכות חנוכה שנכתבו פסקיו והיה כתוב בהן 'אין צריך לשהות עם הנרות כדי שיעור זמן ההדלקה' הגיה וכתב 'אין חיוב'), וכן הביאו בשם הגר"ש אלישיב (אשרי האיש פ"ד עמ"ר), אמנם בוודאי שלכו"ע יש בדבר משום הידור במצווה להרחיב בפרסום ובהודאה על הנס.

האור הגנוז מתגלה

חצי שעה בשעת הדלקת הנרות

אמנם בספרי החסידות לרבותינו הקדושים האריכו בהפלגות בסגולת העניין וכתבו שכאשר אדם יושב אצל הנרות ישתדל להסתכל בנרות ולשמוח בהן, וזה כתוב בספר אמרי פנחס (שער ד שבת ומועדים אות יז) מהרה"ק רבי פנחס מקאריץ זה לשונו: 'בחנוכה בשעת הדלקת נרות יורד אור הגנוז, ולכן יש לכל אדם לישב אצל הנרות שלו אחר הדלקה כל החצי שעה, ולכן יש ל"ו נרות נגד ל"ו שעות ששימש אור הגנוז לאדם הראשון, והוא האור של ל"ו מסכתות, ולכן יש להשתדל להדליק בשבת ל"ו נרות. ומפני שהאור הגנוז הוא גדול מאוד ואין עולם הזה יכול לסבול אותו ולכן אינו שווה בחנוכה רק חצי שעה בשעת הדלקת הנרות, אבל בשבת מדליקין הנרות מוקדם, כי שבת הוא בעצמו אור הגנוז ויכול לשהות הרבה כמו שאמרו מתנה טובה יש לי בבית גזזי וכו' והוא אורו של משיח כדאיתא בזוהר שמשיח ייגנו כמה פעמים וכו' כי הוא האור הגנוז'.

ההתבוננות בנרות חנוכה

עוד כתבו בספרים הקדושים שעל ידי ההסתכלות בנרות יכול האיש המשכיל לשאוב אורות גדולים מקדושתן, וכן כתב בספר בני יששכר (מאמרי חודש כסלו טבת מאמר ד' הלל והודאה ד"ה ע"כ) זה לשונו: 'הנר מצוה זכר לאור ישראל הנעשה שלא כטבע, ובפרט בידועך אשר הוא מבחינת אור הגנוז כמו שכתבתי לך, הנה הוא זכרון לבני ישראל לפני השם, ואם בעל נפש אתה ועיני שכל לך, תן עיניך בימים האלה בנר מצוה ויאר אור שכלך בתורה ותבין כי נר מצוה ותורה אור'.

ורבינו השפת אמת (מקץ תרמ"ד ד"ה בזוהר) כתב שההסתכלות בנרות מביא לידי זיכרון, זה לשונו: 'שמעתי ממורי זקני זכרוננו לברכה, כי ימי חנוכה נותנין זכרון. ונראה לי, שלזה רמזו חכמים בחידותם 'מוזזה מימין ונר חנוכה משמאל ובעל הבית מצויץ באמצע', כי מצוות אלו מביאין זכרון, שמוזזה בפתח לזכור מלכותו יתברך, ובציצית כתיב 'למען תזכור', ושכחה אותיות חשכה, וזכירה הוא אור, ורמז וראיתם - וזכרתם, לכן גם הסתכלות בנר חנוכה מביא זכירה כמו הסתכלות בציצית'.

ובשפתי צדיק (חנוכה אות א עמוד קמ) כתב שראיית הנרות היא סגולה לזכך את אור עיניו זה: 'שחכמינו ז"ל הרגישו שטמור וגנוז בנר חנוכה קדושה לתקן העיניים, ועל ידי ראיית נר חנוכה יכול לדבק תשוקתו להמצוה, לזכך אור עיניו שיחדלו מהביט בדבר רע'.

וכמו כן מובא מהרה"ק מראפשיץ בספר זרע קודש (ידוש לחנוכה ליל ה): 'דהנה נרות חנוכה שלא ניתנו להשתמש בהן אלא לראותן בלבד הוא, שעל ידי הראיה באור המצוה יתוקן כח הראיה שבאדם ונזכה על ידם לבוא ליראה, כי יראה אותיות ראי' ע"ש. ועיני עוד מה שכתבו בזה בספרים הקדושים עבודת ישראל (ידוש לחנוכה עמוד לה) ובספר ייטב פנים (חנוכה אות י).

קדושה וסגולה

המורם מכל האמור בעניין המנהג שנהגו לשהות לאחר ההדלקה על יד נרות החנוכה, שאף שמדברי רוב הפוסקים נראה שאין זה חיוב מעיקר הדין, מ"מ המנהג הוא לשהות אצל הנרות ומבואר בספרים הקדושים שיש בו הידור וחיוב מצוה, וקדושה וסגולה יש בדבר, ובייחוד בהתבוננות באור הנרות, שיש בהם להשפיע על האדם מאור הגנוז לזכך ראייתו ולהביאו לידי יראת ואהבת ה', כי נר מצוה ותורה אור.

ברכת הסופגניות והאופן המהודר לאוכלן ללא ספקות בברכות

נהגו ישראל לאכול בחנוכה מאכלים שמנים, ויש זמר מהקדמונים במיוחד לכבוד שבת חנוכה: "אכלו משמנים, וסולת רבוכה. תורים ובני יונה, שבת וחנוכה." [יש המייחסים זמר לרבי אברהם אבן עזרא]. במאמר זה נדון בברכת הסופגניות והאופן המהודר לאוכלן ללא ספקות בברכות:

תשובה: בשולחן ערוך (סימן קס"ג) הביא המחבר מחלוקת לגבי עיסה שנטמן בשמן (או התבשל במים) מה ברכתה: לשיטת רבינו תם, ברכתה המוציא לחם מן הארץ, ולדעת רבינו משמש ברכתה בורא מיני מזונות. הרמ"א פסק שם "ונהגו להקל" והיינו כשיטת רבנו משמש. והמחבר כתב, שירא שמים יאכלם רק בתוך סעודת פת, וגם הרמ"א הסכים לחומרא זו (עיי' משנה ברורה סק"א). לפי זה, בנידון ברכת סופגניות, מדינא ברכתן בורא מיני מזונות, אבל ירא שמים יאכלם רק בתוך הסעודה.

והנה כתב (שם) שגם לפי רבינו תם זה עדיין פת הבא בכיסנין מדין גילוש (אחד מהסימנים של פת הבאה בכיסנין), מכיון שהשמן שמטנגים בו נכנס לתוך העיסה במשך הטיגון ונתון בו טעם והופכו לפת הבאה בכיסנין (ומה שר"ת פסק המוציא זה רק כשקבע סעודה שאז גם פת הבאה בכיסנין זה המוציא) ועל אף שיש הרבה אחרונים שחולקים על ה"ט"ו בענין זה כמוכאב בביה"ל (ד"ה וכל זה) זה רק לגבי האם ר"ת אוהו כך אבל לענין דינא הסכימו כמה אחרונים ל"ט"ו שהעיסה נחשב לפת הבאה בכיסנין.

ומהבאור הלכה (שם) נראה שאפשר לסמוך עליו, לפי זה ברכת הסופגניות זה מזונות לכולי עלמא, וגם אין את דברי השולחן ערוך שכתב "ירא שמים יחמיר", ורק אם אוכל כדי קביעות סעודה אז חוזרים למחלוקת הנ"ל ולחומרת המחבר והרמ"א.

יש עוד אופן שזה יהיה מזונות באם באמת לשו העיסה עם שמן או מי פירות, כמו שהרמ"א הביא (שם), ואז אפילו לחולקים על ה"ט"ו, יודו באופן זה שברכתה מזונות (באם לא אכלו שיעור קביעות סעודה כדלעיל). אם כן בסופגניות שנילושי ברוב חלב או שמן לכולי עלמא הם מזונות.

גם בלי הדרכים דלעיל (למשל שלא לשו הסופגניות ברוב מי פירות וגם לא טיגנו אותם בשמן, כמו שיש כאלו שמטעמי בריאות רק טובלים אותם בשמן ואח"כ אופים אותם), יש עוד אופן שזה מזונות, והוא שממלאים אותם בריבה ואז אפשר להחשיבו ממולא, שזהו גם אחד מהפירושים של פת הבא בכיסנין.

אולם, בדין זה יש מחלוקת האם למלאות לאחר האפייה נחשב ממולא, שבסדר ברכת הנהנין בשו"ע הרב כתב מפורש שממלאים אותם קודם אפייתם, גם במשנ"ב (ס"ק כז) משמע כך. ובספר 'זאת הברכה' טוען בפשטות שאם מתכננים לשים בהם ריבה, זה נחשב ממולא ורק מתי שלא חשבו על זה מתחילה אי אפשר כבר לשנות ברכתו למזונות. אכן גם אם נסמוך על זה שנחשב ממולא, הרי לא בכל הסופגניות שמים ריבה וכשמטנגים אותם במאפייה לא יודעים באותה שעה באיזה מהם ישימו ריבה ובאיזה לא, ואם כן לא ברור אם זה נחשב שהתכוין לשים בהם (ובאמת יש לדון האם אפשר להגיד בזה בריה כי בדין דרבנן פוסקים יש בריה ויש לעניין). וגם במקרה ששמנים ריבה בכלם ואין את החשש הנ"ל, עדיין יש צד לומר שאינו נחשב לממולא מספיק, זאת מפני שגדר ממולא הוא שהמילוי נותן טעם בכל העיסה, וזהו באמת הטעם של השו"ע הרב שצריכים לאפותו עם המילוי ואז הוא משפיע, ואצלינו הרבה מהסופגניות יש בהם ממש קצת ריבה עמוק בפנים וכלל לא משפיע על הטעם של כל העיסה, ולסמוך על האבכת סוכר שמלמעלה ג"כ קשה, כי זה וודאי לא משפיע על כל העיסה (אבל לדחותו מצד שזה מלמעלה ולא בפנים אינו נכון כי גם שכבה נחשבת ממולא כמו שמוכאב בפוסקים), לכן צריך בירור בכל הנ"ל אם אפשר לסמוך על הריבה כדי לקרותו פת הבא בכיסנין מטעם זה.

העולה לדינא:

א. ברכת הסופגניות היא 'בורא מיני מזונות'. [ונתבאר, שמדינא פוסקים כרבינו משמש, ועוד, שהטיגון מחשיבו כגילוש, ולה"ט"ו זהו אפילו לר"ת, ואף חולקים עליו עדיין רוב דבני דרבנן פוסקים יש בריה ויש לעניין]. ועוד שעל פי רוב באמת גילוש ברוב מי פירות וכל זה בלי להחשיב את הריבה לממולא/פת הבאה בכיסנין].

ב. לכתחילה לא יאכל שיעור קביעות סעודה מהם, אם לא בתוך סעודת פת, וזאת כדי לחשוש לחומרת המחבר לירא שמנים. ושיעור למשנ"ב ארבעה ביצים (סופגניה א' זה פחות מ'ד' ביצים), ולשולחן ערוך הרב, לא לא שבע מזה אפשר עד ששה ביצים (סדר ברכה'א).

ג. אם אוכל סופגניות בתוך סעודה, אם אוכלן לשובע ודאי שאינו מברך (ואפשר גם לכוון לשובע - ביה"ל שם) או שיכוון בברכת המוציא לפוסטרן, ואם לא כיוון ואינו יכול לכוון לשובע כי זה באמת רק לקינוח עדיין אינו עושה ברכה באמצע סעודה, ואם יכול לצאת ממישהו אחר מה טוב.

בשבת אחר הצהריים קיבל שרוליק חבילת צ'יפס לכבוד שבת. לאחר שגמר את הצ'יפס המשיך שרוליק לשחק עם האריזה הריקה, אך אביו העיר לו שהאריזה מוקצה, כעת חשב שרוליק שאסור לו לקחת את האריזה לפת, אלא עליו להשליכה מידיו תיכף ומיד, השאלה היא האם האבא צודק שהאריזה מוקצה, וכן האם שרוליק צודק שעליו להשליך את האריזה?

תשובה: שאלה זו מחולקת לשני חלקים: א. האם אריזה ריקה נחשבת למוקצה. ב. אם תרצה לומר שזה מוקצה האם יש לזרוקה מידיו מיד. נתחיל בשאלה א', לכאורה יש להביא ראיה מדברי הרשב"א המובאים בסימן שח (סעיף יא) שמחט שנשברה אפילו ראיה ליטול בה את הקוץ הוי מוקצה כיון שדעתו לזרוקה בין הגרוטאות, ולפי זה גם אריזה אף על פי שראויה לשימוש כגון למלאות בה דבר מה או למשל בקבוק ריק שאפשר למלאות בו שוב פעם, אם דעתו לזרוקה הוי מוקצה. אמנם יש לדחות דלעיל בסעיף ז' בדין שברי כלים, כתוב שכלי שנשבר ועדיין ראוי למלאכה אחרת אינו מוקצה מלבד אם זרקו לאשפה, וזה נכון דוקא אם זרקו מבעוד יום אבל אם זרקו בשבת מותר לטלטלו, והסיבה כיון שביין השמשות היה תורת כלי עליו, והזמן הזה הוא שקובע כמוכאב במג"א (ס"ק יז). ואם כן לענינו איך נאמר שאריזה הוי מוקצה כיון שביין השמשות היה עליה תורת כלי שהרי עומדת לשימוש לאכול בה, ואיך תיעשה מוקצה באמצע שבת, וכמו הכלל דאין מוקצה לחצי שבת, והאמת שלפי זה יקשה ממחט שנשברה בשבת שגם שם אמר להיות הדין שמותר מכיון שהיתה ראויה בבין השמשות שאז היה עליה תורת כלי.

ואפשר לחלק ששם יש תרתי לריעותא, שגם עומד לזרוקה וגם נשברה, אבל בשבר כלי שעומד לשימוש (כמו בסעיף ו') או אריזה שאינה עומדת לשימוש חוזר אבל לא נשברה שאין תרתי לריעותא. לא יהיה מוקצה. ואף על פי שעדיין אפשר להביא ראיה שאריזה היא מוקצה מעץ שתולין בו דגים, שאפילו שלא נשבר הוי מוקצה, מכיון ששם העץ מלכתחילה אין לו שימוש והוא מוקצה כיון ידחסו אותו רק לשימוש זה ואחר כך זורקים אותו, מה שאין כן באריזה שהיא ממש כלי אין פוקע באמצע השבת מזה תואר כלי.

אבל יש לתרץ בכל זאת כלל ויסוד גדול במוקצה, שאפילו שראוי לשימוש צריך שיהא עומד לשימוש. והסיבה ששבר כלי שראוי למלאכה וזורקו בשבת לא נחשב מוקצה כתב בשולחן ערוך להדיא (סעיף טז) דשבר כלי וגם עומד לשימוש, שאם הוא רק ראוי ולא עומד לשימוש דינו כמחט. ואף על פי שמחט יש בה תרתי לריעותא שגם זורקה וגם נשברה בפועל ואילו האריזה לא נשברה, אפילו הכי כיון שכל השימוש של אריזה זו הוא שבביל החטיף המצוי בה, ואחר כך כשכלה שימושה היא נחשבת כגוף בלא נשמה וגם רוצה לזרוקה יש עליה שם מוקצה.

ויסוד זה שצריך גם עומד ולא רק ראוי עובר כחוט השני בכל סימן שח, ודוגמאות ספורות נציג כאן. בסעיף כח חבילי עצים וקש שראויים לבהמה כיון שהם רכים, ובכל זאת במקום שהרגילות להסיק בו בסתמא כבר אסור, וצריך יחוד מערב שבת שיהיה מותר. וכן בסעיף שלפניו לגבי פירורים שאין בהם כזית שהם מוקצים אפילו שראויים לבהמה, כיון שאין עומד ולא רגילים להביאם לבהמה. וכן בסעיף י"ג לגבי שיירי מטליתות שבענין פחות מג' על ג' אצבעות נחשב מוקצה, ולעשירים פחות משלושה טפחים מוקצה ואפילו שראוי לעניים, מכל מקום כיון דעשירים לא רגילים להשתמש בזה לא עוזר שראוי לעניים.

ויש להעיר על יסוד הנ"ל קושיא חזקה מאוד מסוף סימן שלח בביאור הלכה שמי נטילת ידיים של שחרית לא הוי מוקצה ואפילו שאין אף אחד שעומד להשתמש בהם, וביאר שם שאין איסור במים רק שרוח רעה שורה עליהם. ובכל אופן לפי מה שחילקנו אף אחד לא עומד להשתמש בזה, ויש לתרץ דשם אינו נזרק מחמת פחיתות המוצר, אלא רק בגלל סיבה צדדית של רוח רעה (כן תירץ במאור השבת במכתבים עמוד תקסח). היוצא מזה שאריזה וכל כלי חד פעמי משומש הוה מוקצה מחמת גופו ואין לטלטלו אפילו לצורך גופו ומקומו, וכן כתב הגאון ר' שלמה זלמן אויערבך במאור השבת (ח"ב מכתבים כד). אולם יש לציין שדעת הרב אלישיב והגאון ר"נ קרליץ בספרו חוט שני (ס' שלא סוף סעיף קא) שאריזה אינה מוקצה.

ובענין שאלה ב' הנ"ל, לדעת ר' שלמה זלמן שאריזה היא מוקצה האם יש לזרוקה מיד, הנה בסימן תקו (ס"ד ס"ק טז) מבואר שהמפריש חלה ביום טוב ועודה בידו רשאי לטלטלה לכל מקום שירצה, ואפילו שחלת הפרשה זו מוקצה שהרי אינה נאכלת לכהן כיון שהיא חלה טמאה וטעונה שריפה ודינה מוקצה מחמת גופו. ואף שבסימן ט"ח (ג' לגבי מוקצה מחמת גופו לא התירו שם שכן ונטלו שיוכל להוליכו אלא צריך לזרוקו, התם שאני כיון ששם בא לידו באיסור, מה שאין כן כאן אצלנו באה לידו בהיתר לגבי חלה והוא הדין לאריזה, כן חילק ר' שלמה זלמן. וראיה לזה מגמרא (שבת קמג). שגרעיני תמרים לאחר שגמר לאכול יש לזרוקם מפיו ולא להוציאם בידו, ואף שרק כעת נעשו מוקצה. אבל תירץ בזה הארחות שבת (ח"ב ע'א קא) דשם הכוונה שלא ליטלטלם אחר שכבר הניחם על השולחן, אבל כשהם בפיו יכול לקחתם לכל מקום שרוצה.

ולפי היסוד שר' שלמה זלמן חילק בטוב טעם ודעת בין מוקצה שבא לידו בהיתר שמותר לאחר מכן בטלטול כל זמן שלא הניחו לבין מוקצה שבא לידו באיסור שיש לזרוקו מיד. אפשר לבאר מה שכתב הגר"א (י"ד סי' רסו סק"ג) לגבי סכין מילה שאסור לטלטלו לאחר השימוש כדי להצניע אותו, ולכאורה יש להביא שהרי בהפרשת חלה ראוי מוקצה, ורק החילוק כמו שאמרנו שם בא לידו לפני שזה מוקצה כגון הפרשת חלה וכן אריזות אז מותר לטלטלו, אבל סכין מילה שמלכתחילה הוא כבר מוקצה רק שיש היתר למול אסור לטלטלו לאחר המילה.

העולה לדינא:

א. אריזות משומשות וכן כלי חד פעמי שהשתמשו בו, אם דעתו לזרוקם לפת, להגרש"ו אויערבאך הרי הם מוקצה מיד, ולדעת הרב אלישיב והגר"נ קרליץ אינם מוקצה. ב. אף לדעת הגרש"ו אויערבאך כשסיים להשתמש באריזה אינו צריך להשליכה מידיו על הרצפה, אלא כל זמן שהיא בידו יכול לקחתה לאשפה.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletters.mechubarim@gmail.com